

Constante waarden. Liber amicorum prof. mr. Constantijn Kelk.

TOM DAEMS*

A.A. FRANKEN, M. DE LANGEN en M. MOERINGS (eds.), Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2008, 683p.; C. Kelk, *Strafrecht binnen menselijke proporties*. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2008, 46p.

Op 31 oktober 2008 nam Constantijn Kelk afscheid als hoogleraar straf(proces)recht en penitentiair recht aan de Universiteit Utrecht. Dit gebeurde dag op dag vijftienvintig jaar nadat hij zijn oratie *Recht voor geïnstitutionaliseerden* aan diezelfde universiteit had uitgesproken.¹ Het boek *Constante waarden* brengt hulde aan leven en werk van Kelk. Wie enigszins vertrouwd is met de denkbeelden en professionele activiteiten van Kelk zal kunnen beamen dat de samenstellers van het vriendenboek moeilijk een betere titel voor de omvangrijke bundel hadden kunnen bedenken.

Kelk promoveerde in 1978 bij Rijk Rijkse en Toon Peters met het proefschrift *Recht voor gedetineerden*. Rijkse was de drijvende kracht achter het boekje *Meningen van gedetineerden* uit 1958 dat voor heel wat opschudding zorgde in Nederland. (Ik schrijf bewust 'drijvende kracht' omdat Kelk, wanneer hij in een humoristische bui verkeert², het boek volgens een aantal van zijn naaste (ex-)collega's ook wel 'het knip en plakwerk van (de vrouw van) Rijkse' durft te noemen, zie p. 516, noot 10). In dat boek verschaft Rijkse gevangenen een forum om hun kritiek te spuien over hun verblijf in detentie. Het boek werd in eerste instantie in beperkte kring verspreid maar zou via een artikelenreeks in *Het Parool* alsnog het grote publiek bereiken. Dat de ongezoeten meningen in die tijd niet al te fel gewaardeerd werden, mag blijken uit het gegeven dat het Nederlandse Ministerie van Justitie in 1961 de ganse oplage van de handelseditie opkocht. Rijkse overleed kort voor de openbare verdediging van het proefschrift maar was, zoals blijkt uit Kelks getuigenis in het voorwoord bij zijn proefschrift, nauw betrokken bij de totstandkoming ervan. Peters maakte (zoals de Tilburgse hoogleraar Marc Groenhuijsen recent betoogde in een hommage aan Kelk) 'school' in Nederland in de nasleep van zijn memorabele oratie *Het rechtskarakter van het strafrecht* uit 1972.³ Kelks werk draagt onmiskenbaar de stempel van wat soms ook wel (onder meer door Willem Nagel) de nieuwe Utrechtse School wordt genoemd. In zijn afscheidsrede *Strafrecht binnen menselijke proporties* bevestigt Kelk dit ook: *'In de latere Utrechtse ontwikkelingen, waaraan ik zelf – geïnspireerd door de dynamische theorieën van mijn promotor, naderhand col-*

* Postdoctoraal onderzoeker Fonds voor Wetenschappelijk Onderzoek – Vlaanderen (FWO), Instituut voor Strafrecht en Leuven Instituut voor Criminologie (LINC), K.U. Leuven.

1 C. KELK, *Recht voor geïnstitutionaliseerden. De functies van het recht in penitentiaire inrichtingen, psychiatrische ziekenhuizen en andere totalitaire instituties*. Rede uitgesproken bij de aanvaarding van het ambt van gewoon hoogleraar in het straf- en strafprocesrecht en het penitentiair recht aan de Rijksuniversiteit te Utrecht op maandag 31 oktober 1983. Arnhem, Gouda Quint, 1983, 51p.

2 Dat Kelk niet om een grap verlegen zit, blijkt ook uit de laatste stelling bij zijn proefschrift, die Chrisje Brants in haar bijdrage (p. 7, noot 23) in herinnering brengt: *'Menen zich in de problemen van gedetineerden te kunnen inleven door vrijwillig enige tijd in de gevangenis te verblijven, zoals wel van rechtsgeleerde zijde is voorgesteld, getuigt van evenveel realiteitszin als menen de problematiek van kleurlingen te kunnen doorgronden door op 5 december als Zwarte Piet op te treden'*.

3 M.S. GROENHUIJSEN, "Strafrechtelijk stromenland in 2008", *Delikt & Delinkwent*, 2008, 1094-1095.

lega en vriend Toon Peters – actief heb deelgenomen, werd getracht aan die afstandelijkheid een wending te geven door het accent te verplaatsen naar de subjectieve rechten van de justitiabele in diens positie tegenover de straffende overheid.⁴ In diezelfde afscheidsrede vervolgt Kelk zijn uiteenzetting met een korte verwijzing naar het idee van het rechtsburgerschap van de gedetineerde, een idee waar hij de afgelopen decennia sterk mee vereenzelvigd werd (zoals ook blijkt uit de bijdrage van Sonja Snacken en Dirk van Zyl Smit, pp. 573-583): *'teneinde tot uitdrukking te brengen dat deze ondanks de detentie burger is gebleven en dat deze net als alle andere burgers in al hun hoedanigheden en in al hun leefsituaties zoveel mogelijk een actieve participatie toekomt in het recht, zowel materieel als formeel, en in de daaraan inherente beschermende rechtsbeginselen'*.⁵ Maar de afscheidsrede van Kelk is bovenal de neerslag van vier decennia reflectie op (en betrokkenheid bij) de strafrechtelijke en penitentiair-rechtelijke ontwikkelingen in Nederland en is om die reden bijzonder lezenswaardig. Als Vlamingen kunnen we enkel maar jaloers zijn op de rijke Nederlandse traditie om binnen het drukke academische gebeuren ruimte te scheppen voor *rites de passage* - zoals oraties en afscheidsredes - en om deze vervolgens in neergeschreven en uitgewerkte vorm ook voor een ruimer publiek toegankelijk te maken. Kelks (bewuste?) keuze om tussen opener en afsluiter exact een kwarteeuw te laten verstrijken, en de wijze waarop hij het ene rituele moment met het andere verbindt, bevestigt dit enkel maar. Onze noorderburen mogen dan wel af en toe – en wellicht met reden - klagen over de ontwikkelingen in het universitaire landschap in hun eigen achtertuin, op het vlak van academische tradities kunnen ze ons spijtig genoeg nog wel het een en ander bijbrengen.

Het boek *Constance waarden* omvat, naast een inleiding van de redacteuren, 66 hoofdstukken, die in zes onderdelen werden ondergebracht: strafrecht in Utrecht; mens- en maatschappijbeelden; materieel strafrecht; strafprocesrecht en rechtshandhaving; penologie en detentierecht; en kunst en strafrecht. Daarnaast bevat het boek 23 foto's (niet geheel toevallig aangezien hulde wordt gebracht aan een kunstzinnig strafjurist). Het gaat vooral om beeldimpressies van het Willem Pompe Instituut en het 'stalhuis' in België met de 'paradijselijke tuin' waar Kelk zich schijnbaar vijftientig jaar lang elke zomer, voor het aanbreken van het academiejaar, terugtrok om te schrijven en te tekenen. Naast de vele anecdotes en persoonlijke reflecties over de mens achter (of misschien beter: doorheen) de jurist, die de lezer terugvindt doorheen het boek, geven de foto's een bijzondere impressie van de omgeving waarin Kelk zijn wetenschappelijke activiteiten de afgelopen decennia heeft ontplooid. Het boek sluit af met een lange lijst aan gepromoveerden en een indrukwekkende lijst aan publicaties, die tussen 1971 en 2008 totstand kwamen.

Een systematische bespreking van de bijdragen in deze omvangrijke bundel zou ons veel te ver leiden. Ik wil de lezer op twee hoofdstukken wijzen die mij alvast in het oog sprongen, en die beide betrekking hebben op de Utrechtse School. Chrisje Brants, die in haar eigen oratie *Over levende gedachten* uit 1999 al uitvoerig uitwijdde over de Utrechtse School, typeert Kelk treffend als een Utrechter *sui generis*: *'Utrechter, omdat hij met zowel Pompe als Peters het fundamentele Utrechtse dilemma deelt dat het strafrecht destructief en disfunctioneel is in de praktijk, maar ter normering van onvermijde-*

4 C. KELK, *Strafrecht binnen menselijke proporties*. Rede uitgesproken ter gelegenheid van zijn afscheid als hoogleraar straf(proces)recht en penitentiair recht aan de Universiteit Utrecht op 31 oktober 2008. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2008, 8.

5 *Ibid.*

lijke machtsuitoefening en ter bescherming van de mensen die erdoor worden getroffen, niet kan worden gemist. Utrechts vanwege zijn fundamentele humaniteit, zijn solidariteit en zijn optimisme dat het recht zal zegevieren – al is het maar een beetje, realist genoeg als hij is om de inherente gebrekkigheid van het menselijk recht te beseffen, maar voldoende idealist om niet maatschappelijke condities te aanvaarden die hij wezenlijk onaanvaardbaar acht. *Sui generis* omdat hij beide ‘Utrechtse Scholen’ intellectueel op geheel eigen wijze bij elkaar brengt, die menselijke individualiteit vanuit autonome rechtssubjectiviteit benadert en sociaal-wetenschappelijke vragen daaromtrent niet met psychologie maar met rechtssociologie verbindt’ (p. 16). Ook het hoofdstuk van Kees Schuyt is prikkelend, vooral omdat uit een voetnoot blijkt dat hij het archief van Willem Nagel beheert en bestudeert - en dit met het oog op de publicatie van een biografie over Nagel (p. 35, noot 20). Schuyt bespreekt de relatie van Willem Nagel tot het gedachtegoed van de Utrechtse. De lezer wordt hier alvast getrakteerd op een aantal passages uit de persoonlijke briefwisseling tussen Toon Peters en Willem Nagel. Zo roemt Peters Nagels definitie van misdaad als ‘overpowering’ en ziet hij de belangrijkste verbindingschakel tussen de oude en de nieuwe Utrechtse School in de aanzet tot het doorbreken van het eenzijdig officieel perspectief. Als dergelijke (eerder onuitgegeven) gedachtenuitwisselingen ook hun plek krijgen in de biografie die Schuyt binnenkort op de markt brengt, dan is er wellicht een parel voor de boekenkast in de maak.⁶

Tot slot geven we nog mee dat ter gelegenheid van het afscheid van Kelk nog een andere publicatie werd uitgebracht. Vijftig jaar na het verschijnen van Rijksens *Meningen van gedetineerden* werd het onderzoek gedeeltelijk overgedaan.⁷ Een groep criminologiestudenten van de Universiteit van Leiden werd op pad gestuurd om het materiaal te verzamelen. Moerings, Boone en Franken gingen er vervolgens mee aan de slag, onder meer om na te gaan tot op welke hoogte de kritieken van toen ook nu nog gelden. Door de publicatie van dit onderzoek te koppelen aan de afscheidsviering van Kelk wordt eigenlijk – net zoals in *Constance waarden* overigens - ook het ganse Utrechtse gedachtegoed in de verf gezet. Een Utrechter *sui generis* als Kelk zal daar niet rouwig om zijn – en hetzelfde geldt wellicht voor lezers die enige sympathieën hebben voor dit unieke project in ons taalgebied.

6 Na het lezen van het hoofdstuk nam ik in januari 2010 contact op met Kees Schuyt. Deze bevestigde mij dat het schrijfwerk voor de biografie op dat moment in een eindfase was aanbeland. Zonder tegenslag zou het boek in april 2010 (honderd jaar na de geboorte van Willem Nagel) verschijnen bij Uitgeverij Balans, te Amsterdam.

7 M. MOERINGS, M. BOONE en A.A. FRANKEN, *Meningen van gedetineerden – Vijftig jaar later*. Den Haag, Boom Juridische Uitgevers, 2008, 130p. Over dit boek, zie L. Robert, “Luisteren naar gedetineerden”, *Fatik: Tijdschrift voor Strafbeleid & Gevangeniswezen*, 2009, afl. 121, 30-31.